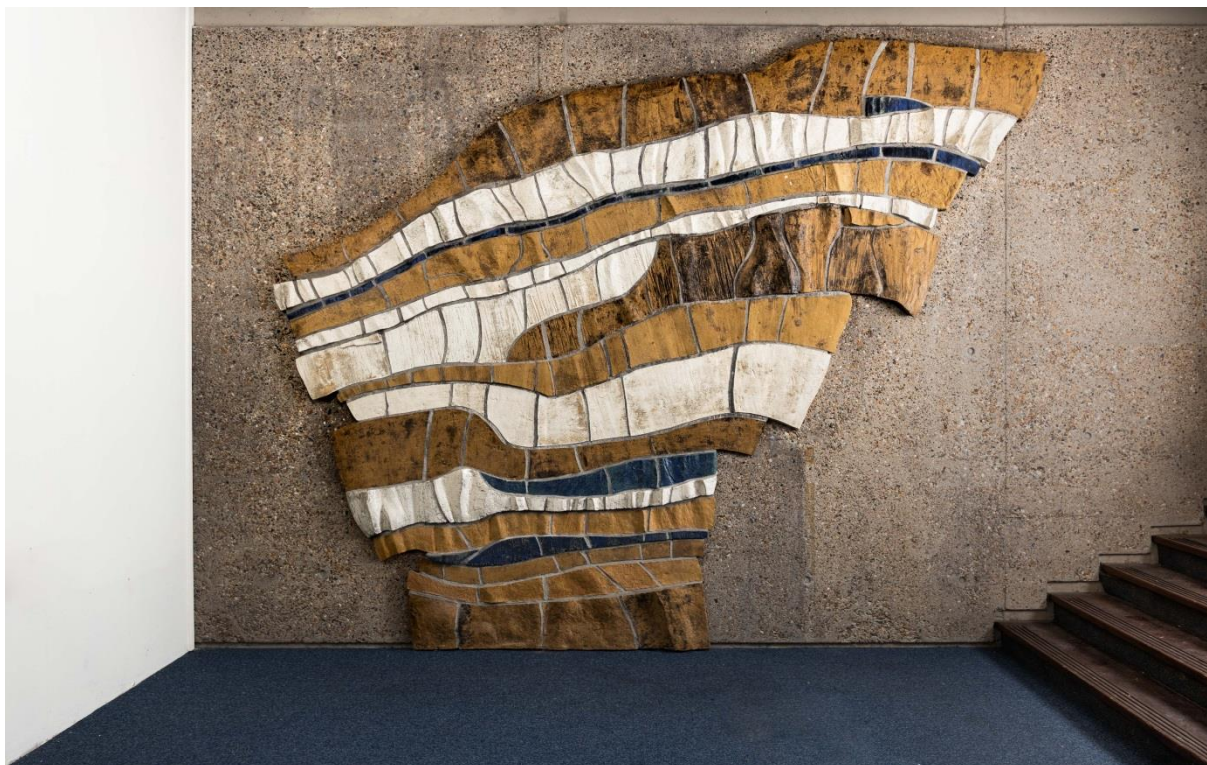


WAARDESTELLING

Keramisch reliëf uit 1979 van Elsa Westland in het voormalige GAK-gebouw te Goes



Samengesteld door de Werkgroep Monumentale Kunst van Erfgoedvereniging Bond Heemschut (WMK)

Drs. Johanna Jacobs en Drs. Norman Vervat, september 2018



Achtergrond

In het Zeeuwse Goes bevindt zich in het voormalige GAK-gebouw aan de Van der Spiegelstraat een groot keramisch wandreliëf (5 x 7 m) van de kunstenares Els Westland. Het GAK-gebouw wordt waarschijnlijk begin 2019 gesloopt. Lokaal en landelijk leeft de wens om het keramisch reliëf van de sloop te redden. Deze waardestelling zal ingaan op de historie en betekenis van het betreffende kunstwerk.

Locatie

Het kunstwerk is in 1979 gemaakt voor de centrale hal van het GAK-gebouw aan de Van der Spiegelstraat te Goes. Daar bevindt het werk zich tot op de dag van vandaag.

Wederopbouwkunst

De periode van de wederopbouw (1945-circa 1979) kenmerkt zich door een nieuw élan dat gepaard gaat met een ware bouwexplosie. Men herstelt na de verwoestingen in de Tweede Wereldoorlog niet alleen de infrastructuur van steden, maar gaat ook steeds grootschaliger bouwen. Dit gebeurt om de ontstellende woningnood te lenigen en meer centrale voorzieningen te scheppen. Een belangrijk kenmerk van de wederopbouwperiode is de samenwerking tussen opdrachtgevers, architecten en beeldend kunstenaars. Kunstenaars krijgen opdrachten monumentale kunstwerken te maken die de monotonie van de nieuwbouw moeten doorbreken. De rijksoverheid voert na een felle strijd van beeldend kunstenaars in 1952 een percentageregeling in, waarbij 1,5% van de totale bouwsom van overheidsgebouwen zoals gemeentehuizen, schoolgebouwen en brandweerkazernes wordt gereserveerd voor het aanbrengen van kunst. Het bedrijfsleven volgt al vrij snel met een soortgelijke regeling. Het ideaal is om kunst op een laagdrempelige manier bij de mensen te brengen. Moderne kunst is sedert de wederopbouwperiode niet meer alleen in het museum te zien, maar overal in de leefomgeving: scholen, ziekenhuizen, portieken, post- en belastingkantoren et cetera.

Omdat de kunstwerken door kunstenaars in samenspraak met de opdrachtgevers en architecten speciaal voor deze gebouwen zijn ontworpen en vervaardigd, worden zij architectuurgebonden kunst genoemd: zij zitten vast in of tegen het gebouw. Vanwege de grootte of omvang worden zij ook monumentale kunst genoemd. Voorbeelden van monumentale kunst zijn verschillende soorten glasramen (glas in beton, glasappliqué, geëts glas), mozaïeken (tegel-, keramische- en scherfmozaïeken of combinaties daarvan), reliëfs, wandschilderingen, sgraffiti en tegeltableaus. Deze monumentale kunst wordt niet alleen gekenmerkt door een heel eigen vormen- en beeldtaal, maar ook door de toepassing van nieuwe materialen zoals beton en cortenstaal.

Naar de kunsthistorische betekenis van de monumentale kunst uit de wederopbouwperiode is de laatste jaren veel onderzoek gedaan.¹ Steeds duidelijker wordt dat een groot deel van deze kunst unieke kwaliteiten bezit. Kunstenaars als Karel Appel, Lex Horn en Berend Hendriks hebben landelijk veel belangrijke werken gerealiseerd. Ook op lokaal niveau werkten veel bijzondere kunstenaars. Zo

¹ Zie de website 'Help Wandkunst opsporen' van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE). Frans van Burkom, Yteke Spoelstra, Simone Vermaat (red.), 'Kunst van de wederopbouw Nederland 1940-1965', 2013. Anita Blom, 'Atlas van de wederopbouw Nederland 1940-1965', 2013. Marieke Kuipers, 'Toonbeelden van de wederopbouw. Architectuur, stedenbouw en landinrichting van herrijzend Nederland', 2002.

zijn in de provincie Groningen veel architectuurgebonden werken gerealiseerd door de kunstenaars van De Ploeg, werkten in het zuiden van het land kunstenaars als Hugo Brouwer en Marius de Leeuw aan een bijzonder monumentaal oeuvre en is de stad Utrecht door Jan Boon voorzien van vele hoogwaardige kunstwerken.

Over de maker

Elsa Westland is in 1946 geboren. Na een opleiding aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Rotterdam vestigt Westland zich in de jaren zeventig van de vorige eeuw als zelfstandig kunstenaar. Haar werk kenmerkt zich door een enorme diversiteit aan technieken en materialen. De kunstenaars werkt bijvoorbeeld graag met steen en klei, maar blijft zich daarnaast ook verdiepen in de toepassing van nieuwe technieken en het gebruik van materialen. Kunstenaars die van invloed zijn geweest op haar ontwikkeling zijn Giorgio Morandi en Constantin Brancusi en daarnaast Barbara Hepworth, Louise Bourgeois en Eva Hesse. Sinds het midden van de jaren zeventig heeft Westland een klein aantal monumentale opdrachten gerealiseerd. Naast het hier besproken werk te Goes betreft het onder andere glas-in-betonramen voor een kerk te Vlaardingen, bronzen sculpturen en enkele grafmonumenten. De kunstenaars is tot op de dag van vandaag actief.

Omschrijving van het kunstwerk

Het kunstwerk is eind jaren zeventig gerealiseerd, ten tijde van de bouw van het GAK-gebouw. Het is een keramisch wandreliëf van ongeveer vijf hoog en zeven meter breed, opgebouwd uit losse onderdelen die de kunstenaars in haar werkplaats vervaardigde en vervolgens in de entreehal tegen de muur tot een geheel bevestigde. Het werk heeft een duidelijk geabstraheerd vormtaal. Het doet mede door het kleurgebruik denken aan een dwarsdoorsnede van aardlagen. Dat sluit aan bij de doelstellingen van het GAK, dat ook alle lagen van de bevolking moest dienen. Daarnaast is er een duidelijke verwijzing naar de provincie Zeeland waar het water en met name de Noordzee altijd prominent aanwezig is. De Noordzee met zijn eb en vloed, terugtrekkend en wassend water. Ook deze getijdenwerking is in het kunstwerk te herkennen. Het wandreliëf is tot op de dag van vandaag gaaf behouden.

Kunsthistorische waarde

Het wandreliëf van Elsa Westland is een duidelijke maar ook fraaie exponent van de kunst uit de wederopbouwperiode. Niet alleen omdat het werk speciaal ontworpen en vervaardigd is voor het GAK-kantoor maar ook qua beeld- en vormtaal. De beeldtaal is abstract maar sterk sprekend door de krachtige keramische elementen in reliëf waaruit het is samengesteld. De uitgesproken kleurstelling en het monumentale karakter van het werk maken dat een bezoeker of kijker 'er niet omheen kan'. Het werk is pakkend en krachtig maar overschreeuwt niet. De kunsthistorische waarde is groot.

Cultuurhistorische waarde

Er zijn steden waarbij kunstwerken uit de wederopbouwperiode ruimschoots voorhanden zijn. Het beste voorbeeld is Rotterdam. Deze stad moest na het bombardement volledig herbouwd worden en daar zijn talloze kunstwerken uit deze bijzondere kunstperiode aanwezig. Dat geldt veel minder voor steden waar het oorlogsgeweld minder dramatische verwoestingen heeft aangericht. In Goes zijn kunstwerken uit de wederopbouwperiode zeldzamer. Omdat het wandreliëf in het GAK-gebouw is aangebracht waar duizenden mensen maar ook het personeel er decennialang naar hebben kunnen

kijken, heeft het werk ook een maatschappelijke impact. Het GAK – Gemeenschappelijk AdministratieKantoor – werd in 1952 opgericht en was belast met de uitvoering van de sociale zekerheid (WAO, WW, Ziektewet en Wajong). Het fenomeen sociale zekerheid is net als de wederopbouw een exponent van de na-oorlogse periode. Er heerste een nieuw élan maar ook een vooruitgangsoptimisme: nooit meer oorlog, onderwijs voor alle lagen van de bevolking, geen armoede meer maar sociale zekerheid voor de zwakkeren in de maatschappij. Niet voor niets wordt gesproken van ‘Herrijzend Nederland’. De combinatie van het wandreliëf van Westland in dit type gebouw met verwijzingen naar de functie ervan en de locatie (Zeeland) bepalen de grote cultuurhistorische waarde.



Zeldzaamheidswaarde

De zeldzaamheidswaarde is om drie redenen groot. Allereerst is het oeuvre van Elsa Westland beperkt en is dit wandreliëf vanwege de forse afmetingen het grootste kunstwerk dat zij vervaardigd heeft. Ten tweede is dit vermoedelijk het grootste wandreliëf in de provincie Zeeland. Ten derde heeft Goes niet veel kunstwerken uit de wederopbouwperiode. Keramische werken van deze kwaliteit zijn verder niet aanwijsbaar in Goes.

Ensemblewaarde

Hoewel het wandreliëf speciaal ontworpen en vervaardigd is voor het GAK-gebouw, is herplaatsing op een andere locatie gerechtvaardigd. Dat komt door de abstracte vormtaal én de verwijzing naar de dominante rol van water in de provincie Zeeland. De associatie van de dwarsdoorsnede van aardlagen met alle lagen van de bevolking die het GAK bediende, gaat met herplaatsing verloren maar kan in een toelichting bij het werk op een andere locatie worden vermeld. De ensemblewaarde is daarom gering. Het kunstwerk kan door de krachtige uitstraling goed herplaatst worden.

Conditie

Het wandreliëf van Elsa Westland verkeert in een uitstekende staat. Het werk is gaaf en kan zonder bijkomende kosten voor restauratie worden verwijderd en herplaatst.

Advies

De WMK adviseert het wandreliëf van Elsa Westland te behouden gezien de kunst- en cultuurhistorische waarde, de zeldzaamheidswaarde en de ensemblewaarde. Naast deze waarden is gebleken dat de waardering voor het werk groot is gezien de vele positieve reacties op het initiatief van de dochter van Westland, Magdeleen van Eersel, om via de media steun te krijgen voor de redding en herplaatsing van het kunstwerk. Daar komt bij dat het werk puntgaaf is, gemakkelijk te verwijderen is en ook goed herplaatsbaar is in een binnenruimte. Het abstracte karakter van het werk, de krachtige vormen en kleuren én de verwijzing naar Zeeland maken dat dit werk het verdient een nieuwe toekomst te krijgen.